

DO YOU WANT ME TO KILL YOU NOW?

Ett historiedidaktiskt nedslag vid Eketorps fornborg

Niklas Ammert

Högskolan i Kalmar
Humanvetenskapliga institutionen

Högskolan i Kalmar
Humanvetenskapliga institutionen
Linnégatan 5, 391 82 Kalmar

© Niklas Ammert, Kalmar 2009
Tryck: Repro Högskolan i Kalmar
Distribution: Humanvetenskapliga institutionen 0480-446000 eller
niklas.ammert@hik.se

Till läsaren

Att möta det förflutna på en äkta plats, en plats som under århundraden har varit betydelsefull för människor, är en speciell upplevelse. Det ger en närhet till och en påtaglig kontakt med det förflutna. Därför har de besök jag gjort vid Eketorps fornborg på södra Öland i samband med arbetet med denna text varit mycket stimulerande.

Texten bygger delvis på den rapport jag skrev till Kalmar läns museum inom ramen för det EU-finansierade projektet *Meningsskapande levande historia*. Rapporten presenterades vid den internationella konferensen om kulturmiljöpedagogik *Under samma himmel nu som då*, i Mörbylånga på Öland i september 2005.

Jag vill framföra ett tack till Kristina Kakoulidou, Högskolan i Kalmar, som har varit med vid besöken i Eketorp och som har bidragit med skarpa observationer och en noggrann granskning av texten.

Nybro på försommaren 2009

Niklas Ammert

Do you want me to kill you now?

Ett historiedidaktiskt nedslag vid Eketorps fornborg¹

”Det vetenskapliga studiet av människans möte med historien”² Så definieras ofta begreppet *historiedidaktik*. I en snäv mening handlar historiedidaktik om att teoretiskt förhålla sig till och studera historieundervisningen i skolan. I dagens samhälle räcker inte det. Behovet av kontinuitet, trygghet, rötter, men också av förståelse och handlingsberedskap inför framtiden förefaller stort i en tid som präglas av normupplösning och snabb föränderlighet. Intresset för historia har ökat sedan det tidiga 1990-talet, av allt att döma till följd av omvälvande händelser i världen efter och i samband med Berlinmurens fall. Människor möter det förflutna i en mängd olika sammanhang, på en mängd olika platser och i en mängd olika uttrycksformer. Historieprofessorn Klas-Göran Karlsson gör en bredare tolkning av begreppet historiedidaktik och beskriver mötena med historien som en mängd ”m-ord”: Minne, monument, museum, myt, mening och medvetande. Dessa, historiens uttrycksformer och artefakter, existerar, förändras, förmedlas, omarbetas, tas emot och används i form av kommunikationskedjor. Ett annat ord för historiens uttrycksformer, dess artefakter och kommunikationskedjor är *historiekultur*.

En historiekultur går inte att studera, eftersom den kan innefatta en obeskrivlig mångfald av uttryck och uppfattningar, minnen och medvetanden som ofta ligger djupt i den enskilda människan eller dolt som kulturella koder i samhället. Det är däremot fullt möjligt att studera och analysera hur historien används eller brukas.³ Detta kan ge en god bild av brukarens motiv, vem man vänder sig till samt vilken funktion historiebruket har. En museal verksamhet som på ett utåtriktat sätt vill förmedla en bild av det förflutna och

---

¹ Texten bygger delvis på den rapport jag skrev till Kalmar läns museum inom ramen för det EU-finansierade projektet *Meningsskapande levande historia* 2005.

² Karlegård, Christer, ”Historiedidaktikens status i Sverige I”, i *Historiedidaktik i Norden*, Bergen: Bergen Lærerhøgskole 1983, s. 44.

³ Karlsson, Klas-Göran, *Historia som vapen: Historiebruk och Sovjetunionens upplösning 1985-1995*, Stockholm: Natur och Kultur 1999, s. 57ff. Typologin har vidareutvecklats i Karlsson, Klas-Göran, ”Historiedidaktik: begrepp, teori och analys” I Karlsson, Klas-Göran & Ulf Zander (red.), *Historien är nu: En introduktion till historiedidaktiken*, Lund: Studentlitteratur 2004, s. 52ff.

dessutom locka människor att uppleva densamma, torde rimligen ägna sig åt något eller några typer av historiebruk.

I den historiedidaktiska forskningen är *historiemedvetande* ett centralt begrepp. Den gängse definitionen är ”upplevelsen av samband mellan tolkningen av det förflutna, förståelsen för det närvarande och perspektiv på framtiden”⁴ Alltså ett sätt att uppleva parallella tidsdimensioner, förstå relationerna dem emellan och dessutom kunna förstå sig själv som både historieskapad och historieskapande. Även historiemedvetandet är svårt att studera, i synnerhet på individnivå, och därför inriktar sig den empiriska forskningen huvudsakligen på hur betingelserna för att människor ska kunna utveckla sitt historiemedvetande ser ut. I detta ligger bland annat tankar om att kunna identifiera sig och relatera till det förflutna⁵ eller att historien framställs i form av en berättelse med början, mitt och slut. Den tyske historikern Jörn Rüsen ser berättelsen som en kungsväg för att skapa historiemedvetande. Huruvida det går att skapa en personlig upplevelse vågar jag inte säga, men att berättelsen kan stimulera är ett rimligt antagande. I berättelsen ligger också en meningsbärande funktion, som är svår att kommunicera utan ett sakligt och ett kronologiskt sammanhang. Mening kommuniceras genom berättelsens inre sammanhang, vilket kan ge möjligheter för mottagaren att läsa in sig själv och att kunna erfara, tolka och orientera sig i berättelsens händelseförlopp.⁶

Ett möjligt sätt att studera människans möte(n) med det förflutna är att undersöka hur historien framställs och förklaras, det vill säga vad som erbjuds i mötet. För det första kan då ett strukturellt perspektiv visa på en bunden och given ram vid ett visst tillfälle. Den enskilde i vår tid får ett rådande läge presenterat för sig. För det andra kan ett genetiskt perspektiv, här inte i betydelsen DNA-betonat utan släktskapsmässigt och prospektivt, beskriva framväxt, släktskap, kronologi och kausalitet. För det tredje är ett genealogiskt perspektiv den väg som utgår ifrån nuet och sedan söker efter symboler, uttryck, värden och ideal som kanske inte tidsbundet, utan mera fritt rör sig över tiden och som fokuserar brott i tid och växlingar i tid. Ett historiemedvetande torde ha goda

---

⁴ Jeismann, Karl-Ernst, “Geschichtsbewusstsein“, i Bergmann, Klaus et al, *Handbuch der Geschichtsdidaktik*, Band 1, Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann 1979, s. 42.

⁵ Jensen, Bernard Eric, “Historiemedvetande – begreppsanalys, samhällsteori, didaktik“ i Karlegård, Christer & Klas-Göran Karlsson (red.), *Historiedidaktik*, Lund: Studentlitteratur 1997, s. 74.

⁶ Rüsen, Jörn, ”Functions of Historical Narration – Proposals for a strategy of Legitimizing History in School” i *Historiedidaktik i Norden 3*, Nordisk konferens om historiedidaktik, Bergen 1987, s. 28. Se också Rüsen, Jörn, *Berättande och förnuft: Historieteoretiska texter*, Göteborg: Daidalos 2004, s. 105.

möjligheter att utvecklas om en fråga eller ett problem växer fram ur ett genealogiskt perspektiv och förklaras genom en såväl genetisk som genealogisk förståelse. På så sätt öppnas en möjlighet att förstå hur tidigare, nuvarande och kanske framtida strukturer, livsmönster och statsbildningar får en mening som kan underlätta människans orientering i tid.⁷

I denna text är syftet att analysera historiebruk och berättelser vid ett levande och restaurerat publikt kulturmiljöobjekt, Eketorps fornborg på södra Öland. Analysen görs i ljuset av Klas-Görans Karlsson historiebrukstypologi och Jörn Rüsens berättelsekategorier. Min studie bygger på ett litet antal besök vid borgen under 2005. Jag gör inga anspråk på representativitet och menar på intet sätt att det som förekom vid mina besök speglar vardagen eller ger en generell bild av verksamheten vid Eketorp. Min analys är snarare att betrakta som nedslag i syfte att problematisera historiebruket och ställa nya frågor som kan ha relevans vid liknande miljöer.

Eketorps borg

Eketorps fornborg är belägen på södra Öland, knappt två kilometer från Östersjön, mitt ute på Stora Alvaret. Eketorp är den sydligaste belägna av de öländska fornborgarna. Borgen är byggd och använd under tre olika perioder. Det första byggnadsskedet, Eketorp I, ägde rum cirka 300-400 e.Kr. Under denna period hade den öländska befolkningen nära band med Romarriket och andra europeiska civilisationer. Man tror att ringborgar vid den här tiden var en religiös samlingsplats där man utförde ceremonier, och att de fungerade som en tillflyktsort och fristad för lokalbefolkningen när fiender invaderade. Att man valt en rund form beror förmodligen på att borgen ligger på flack mark och att anfall kunde väntas från vilket håll som helst. Ursprungligen hade borgen en diameter av 57 meter. Det fanns ett 20-tal hus som var placerade med öppna gavlar mot ett centralt torg. Den senare bebyggelsen vid platsen medförde att de tidiga stadierna av Eketorp I skadades i stor utsträckning.

---

⁷ Foucault, Michel, *The Archaeology of Knowledge*, London: Routledge 2007 (1972), s. 6 f och 17, Alvesson, Mats & Kaj Sköldbberg, *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, Lund: Studentlitteratur 1994, s. 302. I Karlsson, Klas-Göran, *Terror och tystnad: Sovjetregimens krig mot den egna befolkningen*, Stockholm: Atlantis 2003, s. 27ff analyseras den sovjetiska terrorn genom de tre perspektiven. Beskrivningar och förklaringar ges en bredd som ökar förståelsen och utmanar det historiska tänkandets flerdimensionella natur.

Under borgens nästa period, Eketorp II (400-700 e Kr), etablerades en fast bosättning i borgen. Dess funktion var i stället för skyddsanläggning en befast bondby med både bostadshus, fähus och förråd. Borgens dimensioner utökades till en diameter av 80 meter och försågs med portar i nord, syd och öst. Här fanns omkring 15 gårdar. Fullt utbyggd innehöll borgen 53 hus, byggda längs murens insida. Arkeologerna fann vid utgrävningarna ett förhållandevis stort antal smycken och vapen, vilket tyder på att befolkningen tycks ha varit relativt välbärgad..

300 år senare byggdes på ruinerna av Eketorp II en borganläggning som var i bruk ca 1000-1300 e Kr. Den tidigare borgmuren förstärktes och man uppförde även en yttre ringmur. Borgens storlek uppgick till 115-120 meter i diameter (yttre ringmuren) och var inte längre endast bostadsplats för bondebefolkning. Befolkningen försörjde sig nu huvudsakligen på handel och hantverk och borgen var mera stadslik. Mellan byggnaderna fanns stenlagda gator och gränder som strålade samman till ett centralt torg. En avloppsränna ledde från brunnen till våtmarken öster om borgen. Eldfarlig verksamhet såsom smedjor lokaliserades till utrymmet mellan den inre och yttre muren.

Idag är Eketorps borg, landets enda totalundersökta och rekonstruerade fornborg. Den har ett stort vetenskapligt och pedagogiskt värde och är ett uppskattat besöksmål på Öland. Borgen undersöktes arkeologiskt under åren 1964-1976. Syftet var dels att klarlägga bakgrunden till de medeltida fynd som tidigare hade gjorts innanför borgmuren, dels att datera och söka en förklaring till de öländska fornborgarnas funktion. Huvuddelen av de omkring 26 000 fynd som påträffades vid undersökningarna härrör från den tredje perioden, Eketorp III. Vid utgrävningarna fann man såväl enkla vardagsföremål som konstnärligt arbetade smycken och vapen samt silvermynt, vapen, hantverksredskap och hästutrustning. Innanför muren finns numera rekonstruerade hus från järnålder och medeltid.⁸

En skolklass på besök

En regnig dag i maj 2005 deltog jag och en kollega i, vad som skulle ha varit, ett rollspel om medeltiden. På grund av vädret valde klassens båda lärare att byta

---

⁸ Uppgifterna om Eketorps borg är hämtade från www.eketorp.se. (Avläst 2008-11-25) samt Näsman, Ulf & Erik Wegraeus (eds.), *Eketorp: Fortification and settlement. The setting*, Stockholm: Royal Academy of Letters, History and Antiquities 1979.

tretimmarsvarianten av rollspel mot en entimmes guidad tur. De yttre förutsättningarna var således inte de bästa och klassen (från Göteborgstrakten) var dessutom inte särskilt förberedd. Det syntes tydligt att det var en klass på skolresa; man skulle äta godis, ha kul och göra något ”festligt”.

Eketorps borg bjuder besökaren en fantastisk miljö. Hela inramningen med smakfullt, stilfullt och (till synes) tidsenliga byggnader, kläder och övrig rekvisita förstärker det positiva intrycket. Man kan fundera över varför inte eleverna bereddes en stunds samling och tanke kring borgen. Eleverna kunde ha fått betrakta den på avstånd och fundera över vad den symboliserar, hur den kunde byggas och varför just här. På vandringen från parkeringen till borgen ledsagas besökaren av skyltar som i omvänd kronologisk ordning berättar om ett antal händelser ur det förflutna. Urvalet förefaller inte väcka något uppseende hos besökarna, men vissa frågor kan resas: En fråga att ställa sig är varför tiden 1914-1989 sägs präglas av krig. Det gör den inte påtagligt för oss svenskar och kan man säga att 1900-talet generellt sett har präglats mer av krig än tidigare århundraden? Var finns kommunismen, en ideologi i vars namn brott mot mänskligheten har begåtts? Dessutom stämmer inte förhållandet mellan tid och sträcka. Besökaren gör sig bilden att 1700-talet och den franska revolutionen ligger halvvägs i tiden till järnåldern! Vaktmästaren borde med tämligen enkel matematik och måttband kunna göra en korrekt placering av skyltarna som visar på det stora avstånd det faktiskt är till forntiden. Framför allt för yngre barn är en sådan konkretisering viktig om man ska förstå avstånden i tid.

Samtalen mellan guide och grupp under vandringen bakåt i tiden handlade huvudsakligen om att anledningen till godisförbudet är att grisarna i borgen annars kan äta upp elevernas godis. Det historiska sammanhanget uteblev således. Det är här man kan måla upp läget som beskrevs inledningsvis: Vad symboliserar borgen? Vad motsvarar den i dagens samhälle? Hur kan man ha frigjort alla de resurser som krävdes för ett sådant gigantiskt projekt? Guidens frågor och berättelser måste stimulera elevernas frågor. Guiden var medeltidsklädd och turen skulle handla om både järnålder och medeltid, men det blev näst intill uteslutande järnålder och guiden påtalade hela tiden att han var felaktigt klädd. Han var duktig med eleverna och hade inte behövt be om ursäkt för detta. Däremot kunde balansen mellan de båda tidsepokerna ha varit en annan.

En avgörande punkt torde vara att försöka få eleverna att förstå förfluten tid. Eleverna gick i åk 6 och visade sig vara ganska intellektuellt alerta, men fick ändå ingen djupare inblick i hur järnålderns folk hade organiserat sitt samhälle. Ett tydligt exempel på detta är då gruppen stannade vid borgens torg för att diskutera vem som bestämde. Förklaringen stannade vid att hövdingen bestämde. –Så var det! Ingen förklaring gavs och inte heller möjligheter till kommentarer, frågor eller synpunkter. Med andra ord var dåtiden främmande, olik vår tid och ganska exotisk.

Guiden ställde vid några tillfällen frågan: -Hur vet vi det här? Frågan ledde till kloka idéer och en intressant diskussion om hur arkeologerna har kunnat lägga det pussel som lett fram till det vi idag tror oss veta.

Slaget vid Järnlucka – ett medeltida slag inför turisternas ögon

Den 9 juli genomfördes vid Eketorps borg ett stort medeltida slag. Här fanns förutom ”medeltida fritidssoldater” från Sverige, Danmark och Tyskland också konsthantverkare och försäljare av diverse varor av medeltida snitt. Jag deltog som spelad turist i en guidad tur. Under guidningen försökte jag ”överhöra” hur besökarna kommenterade olika saker och jag frågade dessutom både danska och tyska besökare om olika saker som jag låtsades att jag inte förstod. Mina intryck från dagen sammanfattas nedan.

Många besökare läser på de informationstavlor som finns vid entrén. Informationstavlorna berättar korrekt och sakligt om borgen, dock ges ingen vidare knytning i tid. Kan borgens symbolvärde för forntid och medeltid förtydligas? Hur många människor levde i Sverige? Hur försörjde man sig? Vilka var våra fiender? Å andra sidan är guider och övriga verksamma som rör sig vid entrén tidsenligt klädda, lagom smutsiga och svettiga och ger intryck av att här sker saker på riktigt. Kanske förtas något av intrycket då några medeltidklädda figurer på rast kommer cyklande längs vägen.

Guidning, spel och show

Vid borgen hamnar besökaren rakt i hetluften: Här skjuter män i tidsenliga kläder pilbåge, fäktas med svärd och ser allmänt hotfulla ut. Så småningom klingar striden av. Ingen vet dock vad striden gällde, vem som var vem eller hur den slutade. Någon av de

stridande säger: - Nu är det rast till klockan två. Självfallet måste fritidssoldater få ha rast, men för besökare ökar osäkerheten om soldaterna vill ge en bild av medeltiden eller av 2005.

Därefter följde jag med en mycket duktig och värtalig guide på en rundvandring. På ett vänligt, trevligt, informativt och tydligt sätt berättade han om borgens funktion, dess byggnader vid olika tider, livet i och utanför borgen, fest och offer samt om krig och fred. Guiden lämnade en grupp som nu besatt rykande färsk kunskap om hur man stred på medeltiden. Detta passade utmärkt, eftersom dagens stora dragplåster – slaget vid Järnlucka (Enligt Saxogrammaticus genomfördes ett slag vid borgen Järnlucka på Ölands sydkust) – strax skulle börja.

Inför slaget målade hövdingen Erik (Eirik) upp läget: Borgens invånare var svenskar som hotades av danskar som på vägen hem från ett bröllop på Gotland passade på att plundra. Med mustigt ordval och kraftfull stämning klarade hövdingen ut läget. Så småningom inleddes ett välrepeterat slag där pilar ven och man hällde kokande vatten över danskarna. Svenskarna vann sedermera slaget och striderna var över.

Bilden av det förflutna

Ett bestående intryck är att många besökare är osäkra på vad saker och ting handlar om. Förkunskaperna är dåliga och möjligen kunde detta kompenseras något med hjälp av fler informationstavlor till, även om de förtar en del av den autentiska miljön.

Det är självklart att soldater, slag och utklädda människor skapar en trovärdig och annorlunda miljö. Frågan är om besökarna tar detta till sig och antar utmaningen. Jag överhörde många utrop och uttalanden av typen: Häftigt! Vad slåss de om? Vem ska man hålla på? Slogs de alltid? Ska det inte vara någon speaker? Tur att man inte levde då! Oh, vilka gulliga barn (om en stackars ettåring utklädd i tjocka yllekläder i 29-gradig värme)! Risker med happenings är att det blir en blyxtbelysning av något som sedan försvinner. Blir besökarna berörda? Vad ligger i att uppleva historien? Är historien en enstaka återgiven eller konstruerad händelse? Vad tar de med sig hem? Vad säger en dag på Eketorp om historien och vad säger den om vår tid?

Historiedidaktiska tolkningar

Historiebruk

Klas-Göran Karlsson har presenterat hur olika bruk av historia kan kategoriseras i en typologi, vilken med fördel kan tillämpas på Eketorps pedagogiska verksamhet. Undersökningen bygger på att historiebruket analyseras och systematiseras med avseende på behov, bruk, brukare och funktion.⁹ Karlssons typologi presenterar sju olika tänkbara historiebruk, vilka jag kort presenterar här: Ett vetenskapligt bruk upptäcker, avtäcker och rekonstruerar det förflutna. Det handlar om att verifiera och tolka händelser och skeenden. De existentiella och moraliska bruken handlar om att knyta samman tidsdimensioner och att orientera och förankra människor i historien och därmed i nuet. Det moraliska bruket söker dock medvetet att återupptäcka förtryckta grupper eller gamla oförrätter för att nå försoning och rehabilitering. Ett politisk-pedagogiskt bruk används ofta av politiska eliter i syfte att illustrera och påverka. Historien blir ett instrumentellt verktyg för att nå och påverka människor. Liknande funktion har det ideologiska bruket som konstruerar historia för att legitimera en stats existens, för att ta ett exempel. Icke-bruket har samma funktion, fast då genom att förtiga eller sudda ut historiska berättelser, traditioner och artefakter ur den offentliga historiekulturen. Till sist, redovisar Karlsson ett kommersiellt bruk, vilket i sin tur kan delas upp i två grenar. Den ena grenen använder historia som ett medel att göra ekonomisk vinst. Ett exempel på det är då företag använder historiska hänvisningar i reklam. Den andra grenen handlar om då kommersiella satsningar och framgångar ökar intresset för historia. Turistboomen i Västergötland, som i spåren av Jan Guillous böcker om Arn, har gjort att fler människor intresserar sig för det historiska arv som finns i form av kyrkor, gårdar, miljöer, forskningsresultat och berättelser.

Vid Eketorp kan för det första ett tydligt *vetenskapligt bruk* skönjas. Informationstavlorna är skrivna som faktarutor, där detaljer och exemplen är många. Både skriven text och guidernas berättelser hänvisar till arkeologiska fynd och vedertagna tolkningar när det gäller hur samhället och vardagslivet kunde te sig tidigare i

---

⁹ Karlsson, Klas-Göran, "Historiedidaktik: begrepp, teori och analys" i Karlsson, Klas-Göran & Ulf Zander (red.), *Historien är nu: En introduktion till historiedidaktiken*, Lund: Studentlitteratur 2004, s. 52ff. Typologin är en vidareutveckling av den som finns i Karlsson, Klas-Göran, *Historia som vapen: Historiebruk och Sovjetunionens upplösning 1985-1995*, Stockholm: Natur och Kultur 1999, s. 57.

historien. Guiderna betonar äktheten i budskapet genom att vid upprepade tillfällen fråga -Hur vet vi det? Det vetenskapliga perspektivet i verksamheten vid Eketorp visar sig också i form av att pågående arkeologiska utgrävningar visas. Detta kan samtidigt ha ett kommersiellt syfte, eftersom graden av autencitet och vetenskaplighet torde öka platsens attraktionskraft som en ”äkta plats”.

För det andra finns det ett underliggande *kommersiellt bruk*, eftersom intäkterna är viktiga och därmed måste verksamheten tilltala och locka betalande besökare. Det kommersiella bruket visar sig också i den bild som media ger av verksamheten. I lokaltidningen Barometern måndagen den 11 juli finns en bild på första sidan och en halvsidesartikel på Ölandssidan om Slaget vid Järnlucka. Texten säger en del om hur allmänheten ser på historien. Artikeln handlar till cirka 25 procent om slaget, om medeltiden och om Eketorp. Huvuddelen berättar istället om de rollspelare och fritidssoldater som ägnar sin semester åt att resa runt på events som ska påminna om livet under medeltiden. I artikelns beskrivs hur en soldat stukar foten och omhändertas av Röda korspersonal. Man lyfter också, i jämställdhetens tidevarv, fram det faktum att även kvinnor är med och slåss. Läsaren får också veta att trots att striderna är välrepererade hördes vid ett tillfälle alltför ljudligt ”Do you want me to kill you now?” Frågan infinner sig igen: Vad handlar dagen vid Eketorp om? Det här är naturligtvis inte museets avsikt, men bilden hos allmänheten är tydlig. Frågan är hur museet kan vrida bilden från jippo till innehåll, mening och betydelse. Samtidigt kan resonemanget vändas 180 grader. Reportaget som berättar att människor i dag använder sin fritid till att leva sig in i hur det var att leva i en annan tid är i själva verket ett tecken på att historien betyder något för dem. Medeltiden lever på ett konkret sätt kvar hos dessa människor. Historien får liv när dagens frågor och verksamhet utgör startpunkten för ett möte med det förflutna. En sådan tolkning tyder på ett existentiellt historiebruk

I någon mån finns även tecken som tyder på ett *politisk-pedagogiskt bruk*. Med detta menar jag att i rollspelen som handlar om det förflutna och hur man på den tiden bemötte främlingar finns en fostrande syn som betonar öppenhet mot främlingar och värdet av mångfald. Budskapet är grundat i hur vi i vår tid strävar efter att dagens människor ska bemöta främlingar. Det mänskliga och det samhälleliga behovet är i det

sammanhanget att illustrera och i viss mån debattera historiska och nutida företeelser.¹⁰ Viktigt är att låta vår tids värden och ideal möta historiens uppfattningar om värden och ideal. Vår tid får inte vara normen som framställer historiens människor som dumma eller onda. Å andra sidan måste våra värderingar få komma fram. Annars kan inte vår tids människor förstå det förflutna. I det politisk-pedagogiska historiebruket lyfter man ofta övertydligt fram likheter eller skillnader för att illustrera något. I många sammanhang och i många länder används kontrastverkan för att visa vårt moderna systems förträfflighet i relief mot historiens onda och mörka sidor. Ett så tydligt bruk visar sig inte på Eketorp. Däremot finns tendenser att det förflutna (i synnerhet när det gäller fritidssoldaternas kamp) beskrivs som väldigt annorlunda, romantiskt och exotiskt. Ett annat tecken på detta är då skolklassens guide beskrev att hövdingen styrde ensam med orden ”så var det” och utan att ge någon förklaring. David Lowenthals bok med titeln *The Past is a Foreign Country*¹¹ pekar på just den här problematiken. Vi måste försöka förstå det förflutna på den tidens villkor, men samtidigt låta vår tids förståelse och värderingar möta den förflutna tidens förståelse och värderingar. Annars kan vi inte förstå och det förflutna blir bara fjärran kuriosa.

Ur den aspekten skulle den dominerande kategorin av historiebruk idealt vara ett existentiellt historiebruk. Funktionen är att människor ska orientera sig i tiden och förankra såväl sin identitet som sin förståelse för samhället då och nu (och sedan). Minnesfunktion är central i det existentiella bruket och problemet blir naturligtvis att vi svårtligen kan minnas något från forntiden. Däremot kan vi rent intellektuellt och emotionellt se oss som ett led i det historiska förloppet från förfluten tid, via nutiden och in i framtiden. Här kommer frågan om identitetsskapande som en del av historiemedvetandet in i bilden. Kan ett besök med guidning eller ett rollspel säga mig något om mig själv? Ja, förmodligen. Frågan är vad? Budskapet kan dock inte stanna vid att besökaren är tacksam för att hon lever nu eftersom det var hemskt förr. Om hon däremot kan förstå de likheter och de skillnader som finns och om hon kan förstå varför vårt samhälle ser ut som det gör i olika avseenden, har man kommit en bit på väg. Under

---

¹⁰ Under besöket såg vi inget rollspel, men i museets skrifter som beskriver rollspelen framgår en sådan värdeorienterad dimension.

¹¹ Lowenthal, David, *The Past is a Foreign Country*, Cambridge: Cambridge University Press 1985. Se bl.a. s. 28ff och s. 35ff

mina besök på Eketorp kunde jag inte urskilja en existentiell dimension i bruket av historien. Då måste tilläggas att jag inte deltog i något rollspel, där förutsättningarna för det är avsevärt bättre!

Med brukarens - från hemsidan hämtade - egna ord kan visionen för verksamheten vid Eketorp ge vägledning när det gäller vad man vill förmedla.

”Eketorps borg ska år 2012 vara kvalitetsmässigt en av de främsta kulturhistoriska anläggningarna i Östersjöområdet och en attraktiv mötesplats där historia är angeläget, spännande och roligt.”¹²

Verksamheten grundar sig i den pedagogik som har utvecklats och bedrivs av Alla tiders historia (ATH) vid Kalmar läns museum. Bärande tankar är att utgå från närsamhället och från elevernas frågor. Kunskaperna ska möjliggöra jämförelser mellan då och nu. Genom att ”frysa tiden” studerar man en historisk epok i taget.¹³ I ljuset av historiebrukstypologin pekar detta främst mot ett vetenskapligt bruk. Då det förflutna studeras som fryst blir effekten att historia är just något förflutet som frikopplas från vår tid. Det förefaller svårt att göra jämförelser över tid och söka tidsliga relationer om historien är ”fryst”. I visionen för Eketorp står att historia ska vara angeläget. Detta tyder på ett existentiellt bruk, i vilket besökaren kan resonera med historien. Det framgår dock inte för vem historia ska vara angeläget eller hur det blir angeläget. Visionen talar också om att historia ska vara spännande och roligt. Detta måste tolkas som ett kommersiellt bruk, där syftet är att locka besökare.

Berättelserna – det historiska perspektivet

En historisk framställning sker ofta i form av en berättelse. I berättelsen finns en början, en mitt och ett slut som visar på ett tidsmässigt förlopp, och genom berättelserna stimuleras människors strävan att tydliggöra relationerna mellan då, nu och sedan.¹⁴ Berättelsen är meningsbärande och studeras företrädesvis på ett övergripande makroplan,

---

¹² www.eketorp.se (Avläst 2008-12-28)

¹³ www.kalmarlansmuseum.se/site/pedagogik/upplevsedag/ped_upplevelse.asp (Avläst 2009-01-07)

¹⁴ Carr, David, *Time, Narrative and History*, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press 1991, s. 185, Rüsen, Jörn, *Berättande och förnuft: Historieteoretiska texter*, Göteborg: Daidalos 2004, s. 102 och 105, Alm, Martin, *Americanitis: Amerika som sjukdom eller läkemedel. Svenska berättelser om USA åren 1900-1939*, Lund: Studia Historica Lundensia 2002, s. 308f.

exempelvis berättelsen om tyskt inflytande i Norden under medeltiden eller Sverige under efterkrigstiden. Det går dock att studera även mikroberättelser, som fångar upp enskilda händelser eller historiska förlopp. I den meningsbärande framställningen är berättelsen mer än summan av de enskilda händelser som ingår i den. Den har en innebörd som inte kan reduceras till dess enskilda beståndsdelar, utan får sitt samband just genom den sammanhängande helheten. Berättelser visar hur en guide, en författare eller den som organiserar verksamheten vid en kulturhistorisk plats som Eketorp på ett övergripande plan förhåller sig till det förflutna och dess relation till nuet och till dagens människor. Flera historiedidaktiska forskare ger berättelsen en central och viktig funktion när det gäller att stimulera och utveckla individers såväl som grupper historiemedvetande. Den franske filosofen Paul Ricœur ser människans förmåga att uppleva verkligheten i form av berättelser som av avgörande betydelse för historiemedvetandet.¹⁵

Eketorps berättelser analyseras i ljuset av Jörn Rüsens typologi över olika berättelsetyper. Den första typen är The traditional type (traditionell), vilken innebär att man ser historien som en gång för alla fast och konsistent (sameness over time). Ingenting nytt tillkommer och delar av det som har hänt repeteras och återkommer. Inom denna kategori placerar jag de budskap från guiderna vid borgen som pekar på att ”så var det då”. Historien ligger färdig och väntar på att arkeologer och historiker ska avtäckas ”sanningen”. Den levandegjorda historien blir fascinerande och ger upplevelserika inblickar i ett annat liv, men det var då. Historien ligger som en karta eller ett fotoalbum som vi kan betrakta och ta del av, men när vi är färdiga viker vi ihop kartan och stoppar den i fickan. Historien var då!

En andra typ är The exemplary type (exemplarisk) som visar hur allmänna regler, livsmönster och uppträdanden är rättesnören för samhällen och människor. Det handlar om en historia vitae magistra, historia som livets läromästare, på såväl makro som mikronivå. Guiderna förmedlar ett budskap om samhörighet och närhet mellan människor i det äldre tid. I det lilla samhället var man beroende av varandra, inte minst i hotande situationer. Eketorp var en försvarsborg där man bodde tillsammans i orostider. Budskapet om samhörighet visar sig i form av den öppenhet mot främlingar som ingår i

---

¹⁵ Ricœur, Paul, *Time and Narrative: Volume I*, Chicago och London, 1984, s. 11 ff.

spelen vid borgen. Detta budskap bringas från det förflutna och som något besökaren ska ta med till sin egen tid.

Vidare benämner Rösen den tredje typen *The critical type* (kritisk). I den ses berättelsen om det förflutna och dess budskap som icke-giltigt för vår tid. Den går därför inte att återge utan kommentar, utan det är viktigt att formulera en motbild eller en kritiskt hållen och annorlunda tolkad historia. Tydligt kritiska berättelser framträder inte. Möjligen kan avståndsmarkeringen i uttalanden som ”Så var det på den tiden” tyda på en kritisk syn, men det är en långt dragen tolkning.

Den fjärde och historiedidaktiskt mycket intressanta berättelsetypen är *The genetic type* (genetisk). Den här berättelsetypen tydliggör hur uppfattningen om det förflutna är föränderlig och förankrad i den ständigt undflyende samtiden. Berättelsen uttrycker en vetskap om och insikt i att föränderligheten är naturlig i synen på det förflutna. Det är genom erfarenheter från det förflutna som människor skapar förståelse för nuet och bygger en bild av framtiden. Samtidigt utgår tolkningen av det förflutna från nuet.¹⁶ Inte heller detta perspektiv har någon framträdande roll. Varken guider eller skriftligt material diskuterar frågan varför vi idag är intresserade av Eketorps fornborg. Besökaren ställs heller inte inför frågan vad borgen säger oss idag.

Konklusion

I det korta entimmesprogrammet finns av förståeliga skäl ingen möjlighet att genom berättelsen få eleven att uppleva historien med en början, en mitt, ett slut och med aktörer, motiv, medel och mål. Besöket handlar istället huvudsakligen om ”snapshots” från det förflutna. Jag bedömer dock att en väg att gå är att i ökad grad förklara varför saker och ting var som de var. Det räcker inte att blott slå fast att ”så här var det”. Den tyske historiedidaktikern Jörn Rösen har uttryckt ungefär att *history is the past given meaning*. Då blir ramhistorien viktig. Den stora historien med de stora skeendena ger en förklaring till den lilla historien som behandlar hur människorna levde i sitt lokala

---

¹⁶ Rösen, Jörn, *History: Narration – Interpretation – Orientation*, New York, Oxford: Berghahn Books 2005, s. 28ff. Typologin kan också ses som olika uttryck för idealtyper av historiskt meningsskapande. Martin Wiklund gör tolkningen att typologin kan hantera meningsskapande berättelser som syftar till att legitimera eller ifrågasätta samhällssystem och identitetsföreställningar. Wiklund, Martin, *I det modernas landskap: Historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990*, Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion 2006, s. 47ff.

sammanhang, till exempel i Eketorp. Detta kan låta som en faktsäckad och livlös typ av historieförmedling, men faktum är att det är utan sammanhang och mening som vi får en livlös uppräbbling av mer eller mindre begripliga historiska företeelser och vanor.

Mening skapas bland annat genom att den enskilde kan relatera till sig själv och blåsa in sin själ och sin förförståelse i det förflutna. Det är tveksamt huruvida besökarna stimulerades att göra det. Det är också tveksamt om Rüsens tredelade beskrivning av begreppet mening (erfara, tolka och orientera) kommer fram. Att besökare får erfara på olika sätt råder det ingen tvekan om. Däremot är jag inte säker på vad de får erfara; vardagsliv, krig eller jippon. Och i så fall vems vardagsliv, krig eller jippon? Den ensamme bondens, trälens, stormannens, barnets etcetera. Ett tydliggörande av det historiska samhällets struktur kunde vara eftersträvansvärt. Med detta har jag närmat mig det strukturella perspektivet när det gäller framställningen av det förflutna. En strukturell förklaring kan öka förståelsen för ramen som människorna hade att verka inom.

För att kunna orientera sig i tiden är det genetiska perspektivet nödvändigt. Besökaren måste veta något om Sverige och norra Europa under medeltiden för att kunna orientera sig i det som presenteras. Plötsligt har vi blivit kristna, hur då? Förändrade det synen på människan, hur då? Tyskarna har stort inflytande, varför det?

Det genealogiska perspektivet kan underlätta vår tolkning av det förflutna, och av nuet. Vi kan aldrig förstå historien helt på dess egna villkor. Därför är det viktigt att vi ställer frågor såväl från vår egen tid som från det förflutna. Varför styrdes borgen på ett sätt som vi kallar enväldigt? Det handlar inte om att den tidens människor skulle vara människofientliga eller lida av storhetsvansinne. Det handlar om att förutsättningarna var annorlunda. Det handlar om att behoven var annorlunda. Det handlar om att rättssystem, uppfattningar, kultur och traditioner var annorlunda. Men det är också viktigt att poängtera att i vårt samhälle råder å ena sidan andra förutsättningar som gör att demokratin upplevs naturlig. Å andra sidan finns i vår tid också exempel på envælde och tvångsåtgärder när läge och förutsättningar så kräver.

I tolkningen kan alltså 2000-talsmänniskan möta det förflutna, förhoppningsvis ödmjukt och intresserat. I nuläget saknas i mångt och mycket både de genetiska och de genealogiska perspektiven vid Eketorp och besökarens möjligheter att tolka och orientera

sig begränsas. Därmed blir det också svårt att finna sammanhang och mening. En historia utan mening riskerar att bli – just det, meningslös.

Referenser

Internetkällor

www.eketorp.se. (Avläst 2008-11-25)

www.kalmarlansmuseum.se/site/pedagogik/upplevsedag/ped_upplevelse.asp (Avläst 2009-01-07)

Litteratur

- Alm, Martin, *Americanitis: Amerika som sjukdom eller läkemedel. Svenska berättelser om USA åren 1900-1939*, Lund: Studia Historica Lundensia 2002
- Alvesson, Mats & Kaj Sköldberg, *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, Lund: Studentlitteratur 1994
- Carr, David, *Time, Narrative and History*, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press 1991
- Foucault, Michel, *The Archaeology of Knowledge*, London: Routledge 2007 (1972)
- Jeismann, Karl-Ernst, "Geschichtsbewusstsein", i Bergmann, Klaus et al, *Handbuch der Geschichtsdidaktik*, Band 1, Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann 1979
- Jensen, Bernard Eric, "Historiemedvetande – begreppsanalys, samhällsteori, didaktik" i Karlegård, Christer & Klas-Göran Karlsson (red.), *Historiedidaktik*, Lund: Studentlitteratur 1997
- Karlegård, Christer, "Historiedidaktikens status i Sverige I", i *Historiedidaktik i Norden*, Bergen: Bergen Lærerhøgskole 1983
- Karlsson, Klas-Göran, *Historia som vapen: Historiebruk och Sovjetunionens upplösning 1985-1995*, Stockholm: Natur och Kultur 1999
- Karlsson, Klas-Göran, "Historiedidaktik: begrepp, teori och analys" I Karlsson, Klas-Göran & Ulf Zander (red.), *Historien är nu: En introduktion till historiedidaktiken*, Lund: Studentlitteratur 2008
- Karlsson, Klas-Göran, *Terror och tystnad: Sovjetregimens krig mot den egna befolkningen*, Stockholm: Atlantis 2003
- Lowenthal, David, *The Past is a Foreign Country*, Cambridge: Cambridge University Press 1985
- Näsman, Ulf & Erik Wegraeus (eds.), *Eketorp: Fortification and settlement. The setting*, Stockholm: Royal Academy of Letters, History and Antiquities 1979
- Ricœur, Paul, *Time and Narrative: Volume I*, Chicago och London, 1984
- Rüsen, Jörn, *Berättande och förnuft: Historieteoretiska texter*, Göteborg: Daidalos 2004

- Rüsen, Jörn, "Functions of Historical Narration – Proposals for a strategy of Legitimizing History in School" i *Historiedidaktik i Norden 3*, Nordisk konferens om historiedidaktik, Bergen 1987
- Rüsen, Jörn, *History: Narration – Interpretation – Orientation*, New York, Oxford: Berghahn Books 2005
- Wiklund, Martin, *I det modernas landskap: Historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990*, Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion 2006